

VITA SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI,

A PAULINO EJUS NOTARIO AD BEATUM AUGUSTINUM CONSCRIPTA.

1. Hortaris, venerabilis Pater Augustine, ut sicut beati viri Athanasius episcopus et Hieronymus presbyter stylo prosecuti sunt vitas sanctorum Pauli et Antonii in eremo positorum, sicut etiam Martini venerabilis episcopi Turonensis Ecclesiæ Severus servus Dei luculento sermone contexuit; sic etiam ergo beatissimi Ambrosii episcopi Mediolanensis Ecclesiæ meo prosequar stylo. Sed ego ut meritis tantorum virorum, qui muri Ecclesiarum sunt, et eloquentiæ fontes, ita etiam sermone me imparem novi. Tamen quia absurdum esse opinor, quod præcipis, declinare, ea quæ a probatissimis viris, qui illi ante me astiterunt, et maxime ab sorore ipsius venerabili Marcellina didici, vel quæ ipse vidi, cum illi astarem, vel quæ ab iis cognovi qui illum in diversis provinciis post obitum ipsius se vidisse narrarunt, vel quæ ad illum scripta sunt, cum adhuc obiisse nesciretur: adjutus orationibus tuis, et meritis tanti viri, licet inculto sermone, breviter strictimque describam: ut lectoris animum etsi sermo offenderit, brevitatis tamen ad legendum provocet: nec verborum fucis veritatem obducam, ne dum scriptor elegantiae pompam requirit, lector tantarum virtutum amittat scientiam, quem non magis phaleras, pompasque verborum, quam virtutem rerum, gratiamque Spiritus sancti spectare conveniat. Siquidem noverimus viatores gratiorem habere aquam brevi vena stillantem, forte cum sitiunt, quam profluentis fontis rivos, quorum copiam sitis tempore reperire non possunt. Et hordeaceus panis dulcis solet esse etiam his qui centenis vicibus ferculorum quotidiani convivii copias ructare consueverunt. Sed et hortorum amœna mirantibus herbæ agrestes placere consueverunt.

2. Quamobrem obsecro vos omnes, in quorum manibus liber iste versabitur, ut credatis vera esse quæ scripsimus: nec putet me quisquam studio amoris aliquid quod fide careat, posuisse; quando quidem melius sit penitus nihil dicere, quam aliquid falsi proferre, cum sciamus nos omnium sermonum nostrorum reddituros esse rationem (*Matth. vii, 16*). Nec dubitem, etsi non ab omnibus omnia, tamen a diversis diversa sciri, et ea cognita nonnullis esse, quæ etiam minus ipse aut audire

aut videre potui. Unde a die nativitatis ejus narrandi initium sumam, ut gratia viri ab incunabilis quæ fuerit, agnoscat.

3. Igitur posito in administratione præfecturæ Galliarum patre ejus Ambrosio, natus est Ambrosius (4). Qui infans in area prætorii in cuna positus, cum dormiret aperto ore, subito examen apum adveniens, faciem ejus atque ora complevit; ita ut ingrediendi in os, egrediendique vices frequentarent. Quæ pater, qui propter cum matre vel filia deambulabat, ne abigerentur ab ancilla, quæ curam nutriendi infantis susceperat, prohibens (sollicita enim erat ne infanti nocerent) exspectabat patrio affectu, quo fine illud miraculum clauderetur (2). At illæ post aliquamdiu evolantes, in tantam aeris altitudinem sublevatæ sunt, ut humanis oculis minime viderentur. Quo facto territus pater ait: Si vixerit infantulus iste, aliquid magni erit. Operabatur enim jam tunc Dominus in servuli sui infantia, ut impleretur quod dictum est: *Favi mellis sermones boni* (*Prov. xvi, 24*); illud enim examen apum scriptorum ipsius nobis generabat favos, qui cœlestia dona annuntiarent, et mentes hominum de terrenis ad cœlum erigerent.

4. Postea vero cum adolevisset, et esset in urbe Roma constitutus cum matre vidua et sorore, quæ virginitatem jam fuerat professa, comite alia virgine, cujus virginis soror Candida, et ipsa ejusdem professionis, quæ nunc Carthagine degit jam anus: cum videret sacerdotibus a domestica, sorore, vel matre manus osculari (3), ipse ludens offerebat dexteram, dicens et sibi id ab ea fieri oportere, si quidem episcopum se futurum esse memorabat; loquebatur enim in illo Spiritus Domini, qui illum ad sacerdotium nutriebat: illa vero ut adolescentem et nescientem quid diceret, respuebat.

5. Sed postquam edoctus liberalibus disciplinis, ex Urbe egressus est, professusque in auditorio præfecturæ prætorii, ita splendide causas peroravit, ut eligeretur a viro illustri Probo, tunc præfecto prætorii, ad consilium tribuendum. Post hæc consularitatis suscepit insignia, ut regeret Liguriam, Æmiliamque provincias, venitque Mediolanum.

6. Per idem tempus, mortuo Auxentio Arianæ

(1) Codex Mich., *Patre beati Ambrosii, nomine Ambrosio, natus ipse beatus Ambrosius est.*

(2) Idem codex. *finem rei præstolabatur, quo scilicet ordine illud miraculum clauderetur.*

(3) Omnes edit. ac mss. nonnulli, *sacerdotis a domestica sorore vel matre manus osculari... ab eis fieri oportere*: alii mss., plures ac potiores, ut nos in textu.

perfidiae episcopo (qui Dionysio beatae memoriae A confessore ad exilium destinato, incubabat (4) Ecclesiam) cum populus ad seditionem surgeret in petendo episcopo, essetque illi cura sedandae seditionis, ne populus civitatis in periculum sui verteretur, perrexit ad ecclesiam : ibique cum alloqueretur plebem, subito vox fertur infantis in populo sonuisse (5) : Ambrosium episcopum. Ad cuius vocis sonum totius populi ora conversa sunt, acclamantis Ambrosium episcopum ; ita qui antea turbulentissime dissidebant, quia et Ariani sibi et Catholici sibi episcopum cupiebant, superatis alterutris, ordinari, repente in hunc unum mirabili et incredibili concordia consenserunt (6).

7. Quo ille cognito, egressus ecclesiam, tribunal sibi parari fecit ; quippe mox futurus episcopus, altiora conscendit : tunc contra consuetudinem suam tormenta iussit personis adhiberi. Quod cum faceret, populus nihilominus acclamabat : Peccatum tuum super nos. Sed non similiter is populus tunc clamavit, sicut populus Iudaeorum ; illi enim vocibus suis sanguinem Dominicum effuderunt, dicentes : *Sanguis hujus super nos* (*Matth. xxvii, 25*) : isti vero catechumeni scientes, fideli voce remissionem illi peccatorum omnium per baptismatis gratiam promittebant. Tunc ille turbatus revertens domum, philosophiam profiteri voluit, futurus sed verus philosophus Christi, qui, contemptis saecularibus pompis, piscatorum secuturus esset vestigia, qui Christo populos congregarunt non fucis verborum, sed simplici sermone, et verae fidei ratione, missi sine pera, sine virga, etiam ipsos philosophos converterunt. Quod ubi ne faceret, revocatus est : publicas mulieres publice ad se ingredi fecit, ad hoc tantum, ut visis his, populi intentio revocaretur. At vero populus magis magisque clamabat : Peccatum tuum super nos.

8. At ille cum videret nihil intentionem suam posse proficere, fugam paravit : egressusque noctis medio civitatem, cum Ticinum se pergere putaret, mane ad portam civitatis Mediolanensis, quae Romana dicitur, invenitur ; Deus enim qui Ecclesiae suae catholicae murum parabat adversus inimicos suos, et turrem erigebat David contra faciem Damasci (7), hoc est contra perfidiam haereticorum, fugam illius impedivit. Qui inventus, cum custodiretur a populo, missa relatio est ad clementissimum imperatorem tunc Valentinianum, qui summo gaudio accepit quod iudex a se dire-

(4) Nonnulli mss. *incursabat ecclesiam* ; caeteri, *incubabat Ecclesiam* ; edit., *Ecclesiae*.

(5) Cod. Fisc. atque Becc., *infantis ter in populo sonuisse*. At post paulo solus Fisc., *per ter acclamantis* : in Becc. autem et paucis aliis hic voces aliquot praetermittuntur.

(6) Fisc. cod. immani hiato istuc fatiscit ; etenim post *consenserunt* statim subjungit : *Igitur Ambrosius populi in sua electione agnito assensu, cum videret contra votum suum rem ad profectum venire, fugam paravit*.

Actus ad sacerdotium peteretur. Laetabatur etiam Probus praefectus, quod verbum ejus impleteretur in Ambrosio : dixerat enim proficiscenti, cum mandata ab eodem darentur, ut moris est : Vade, age non ut iudex, sed ut episcopus.

9. Pendente itaque relatione, iterum fugam paravit, atque in possessione cujusdam Leontii clarissimi viri aliquandiu delituit. Sed ubi relationi responsum est, ab eodem Leontio proditur : praecipuum enim erat vicario ut insisteret rebus perficiendis : qui injuncta sibi cum vellet implere, proposito edicto, convenit omnes, ut si vellent sibi consulere, rebusque suis, proderent virum. Proditus itaque et adductus Mediolanum, cum intelligeret circa se Dei voluntatem, nec se diutius posse resistere, postulavit non se nisi a catholico episcopo baptizari ; sollicite enim cavebat perfidiam Arianorum (8). Baptizatus itaque fertur omnia ecclesiastica officia implese, atque octava die episcopus ordinatus est summa cum gratia et laetitia cunctorum. Igitur post annos aliquot ordinationis suae ad urbem Romam, hoc est ad proprium solum, perrexit, ibique sanctam puellam, de qua supra memoravimus, cui manum offerre solitus erat, in domo propria cum germana, sicut reliquerat, invenit, jam matre defuncta. Atque cum illa dexteram illius oscularetur, subridens ait illi ; Ecce, ut dicebam tibi, sacerdotis manum oscularis.

10. Per idem tempus cum trans Tiberim apud quamdam clarissimam invitatus, sacrificium in domo offerret, quaedam balneatrix quae paralytica in lecto jacebat, cum cognovisset ibidem esse Domini sacerdotem, in sellula se ad eandem domum, ad quam ille invitatus venerat, portari fecit, atque orantis et imponentis manus vestimenta attigit. Quae cum exoscularetur, statim sanitate recepta, ambulare cepit ; ut impleteretur illud Dominicum dictum ad apostolos : *Etiam majora his facietis, credentes in nomine meo* (*Joan. xiv, 12*). Quod tamen signum sanitatis ut mirabile fuit, ita etiam nec occultum ; nam ego hoc in eadem regione (9) post annos plurimos, sanctis viris referentibus, positus in Urbe cognovi.

11. Sirmium vero cum ad ordinandum episcopum Anemium perrexisset, ibique Justinæ tunc temporis reginae potentia et multitudine coadunata de ecclesia pelleretur ; ut non ab ipso, sed ab haereticis arianus episcopus in eadem ecclesia ordinaretur : essetque constitutus in tribunali,

(7) Rursus in eodem cod. Fisc. lacuna hic est ad eum modum, *contra faciem Damasci*. Hoc igitur ad clementissimum imperatorem tunc Valentinianum relatum est, qui summo gaudio accepit, quod iudices a se directi ad sacerdotium peterentur.

(8) Mss. aliquot, *sollicitam enim habebat perfidiam Arianorum*.

(9) Aberat ab edit. et mss. quibusdam, *in eadem regione* : sed in aliis mss. probatoribus reperitur.

nihil curans eorum, quæ a muliere excitabantur; una de virginibus Arianorum impudentior cæteris, tribunal conscendens, apprehenso vestimento sacerdotis, cum illum attrahere vellet ad partem mulierum, ut ab ipsis cæsus de ecclesia pelleretur; ait ei, ut ipse solitus erat referre: Etsi ego indignus tanto sacerdotio sum, tamen te non convenit vel professionem tuam in qualemcumque sacerdotem manus injicere; unde deberes vereri Dei judicium, ne tibi aliquid mali eveniret. Quod dictum exitus confirmavit; nam alio die mortuam ad sepulcrum usque deduxit, gratiam pro contumelia rependens. Et hoc factum non levem adversariis incussit metum, pacemque magnam Ecclesiæ catholicæ in ordinando episcopo tribuit.

12. Ordinato itaque catholico sacerdote, Mediolanum revertitur, ibique supradictæ Justinæ mulieris innumeras insidias sustinuit, quæ muneribus atque honoribus adversus sanctum virum oblatis, populum excitabat. Sed infirmorum animi talibus promissis decipiebantur; promittebat enim tribunatus, et diversas alias dignitates iis, qui illum de ecclesia raptum, ad exsilium perduxissent. Quod cum multi conarentur, sed Deo præsule, perficere non valerent, unus infelicior cæteris, nomine Euthymius, in tantum furorem excitatus est, ut juxta ecclesiam sibi domum pararet, atque in eadem carrum constitueret, quo facilius raptum, superpositum carpento (10) ad exsilium perduceret. Sed iniquitas ejus in verticem ipsius descendit (Psal. vii, 17); post annum etenim eodem die quo illum rapere se arbitrabatur, in eodem carpento impositus, de eadem domo ipse ad exsilium destinatus est, reputans sibi justo judicio Dei id in se esse conversum; ut in eo carpento dirigeretur ad exsilium, quod ipse paraverat sacerdoti. Cui non minimum solatii sacerdos præbuit, dando sumptus, vel alia quæ erant necessaria.

13. Sed hæc confessio hominis nec mulieris furorem, nec vesanorum Arianorum dementiam repressit; majore etenim accensi amentia, basilicam Portianam invadere nitebantur: exercitus etiam armatus ad custodiendas fores ecclesiæ est directus, ut nemo auderet catholicam ecclesiam ingredi. Sed Dominus, qui de adversariis suis Ecclesiæ suæ triumphos donare consuevit, ad Ecclesiæ suæ munimentum militum corda convertit; ut aversis scutis ecclesiæ fores servarent, nec egredi (11) dimitterent, sed ingredi ecclesiam plebem catholicam minime prohiberent. Sed nec hoc satis erat missis militibus, nisi etiam pro catholica fide cum plebe pariter acclamarent. Hoc in tempore primum antiphonæ, hymni, ac vigiliæ in ecclesia Mediolanensi celebrari cœpe-

(10) Restituitur etiam e mss. prope omnibus, *superpositum carpento*.

runt. Cujus celebritatis devotio usque in hodiernum diem non solum in eadem ecclesia, veram per omnes pene Occidentis provincias manet.

14. Per idem tempus sancti martyres Protasius et Gervasius se sacerdoti revelaverunt. Erant enim in basilica positi, in qua sunt hodie corpora Naboris et Felicis martyrum: sed sancti martyres Nabor et Felix celeberrime frequentabantur, Protasii vero et Gervasii martyrum ut nomina, ita etiam sepulcra incognita erant, in tantum ut supra ipsorum sepulcra ambularent omnes, qui vellent ad cancellos pervenire, quibus sanctorum Naboris et Felicis martyrum ab injuria sepulcra defendebantur. Sed ubi sanctorum martyrum corpora sunt levata, et in lecticis posita, multorum ibi Satanæ ægritudines perdocentur. Cæcus etiam Severus nomine, qui nunc usque in eadem basilica quæ dicitur Ambrosiana, in quam martyrum corpora sunt translata, religiose servit; ubi vestem martyrum attigit, statim lumen recepit. Obsessa etiam corpora a spiritibus immundis curata, summa cum gratia domum repetebant. Sed iis beneficiis martyrum in quantum crescebat fides Ecclesiæ catholicæ, in tantum Arianorum perfidia minuebatur.

15. Denique ex hoc tempore sedari cœpit persecutio, quæ Justinæ furore accendebatur, ut sacerdos de Ecclesia pelleretur. Tamen intra palatium multitudo Arianorum cum Justina constituta deridebat tantam Dei gratiam, quam Ecclesiæ catholicæ Dominus Jesus meritis martyrum suorum conferre dignatus est: venerabilemque virum Ambrosium narrabat pecunia comparasse homines, qui se vexari ab immundis spiritibus mentirentur; atque ita ab illo, sicut et a martyribus se torqueri dicerent. Sed hoc Judaico ore loquebantur Ariani, suppres scilicet eorum; illi enim de Domino dicebant, quoniam *in Beelzebuth principe dæmoniorum ejicit dæmonia* (Luc. xi, 15): isti de martyribus, vel Domini sacerdote loquebantur, quod non Dei gratia, quæ per ipsos operabatur, immundi spiritus pellerentur; sed accepta pecunia se torqueri mentirentur. Clamabant enim dæmones: Scimus vos martyres; et Ariani dicebant: Nescimus esse martyres. Jam hoc et in Evangelio legimus, ubi dixerunt dæmones ad Dominum Jesum: Scimus te, quia sis Dei Filius (Marc. i, 24); et Judæi dicebant: *Hic autem unde sit, nescimus* (Joan. ix, 29). Sed non hic testimonium accipitur dæmonum, sed confessio; unde miseres Ariani vel Judæi, ut quod confitentur dæmones, illi negent.

16. Deus tamen, qui gratiam Ecclesiæ suæ augere consuevit, non passus est diu insultari a perfidis sanctis suis. Unus itaque ex ipsa multitu-

(11) Nonnulli mss., *ut aversis scutis. . . nec ingrediendi licentiam dimitterent, sed egrediendi.*

dine subito arreptus a spiritu immundo, clamare cœpit ita torqueri eos (12), ut ipse torquebatur, qui negarent martyres, vel qui non crederent in Trinitatis unitatem, quam docet Ambrosius. At illi hac voce confusi, qui converti debuerant, et dignam tali confessione agere pœnitentiam, in piscinam demersum hominem necaverunt, perfidiæ homicidium adjunctes; deduxit enim illos ad hunc finem digna necessitas. Sanctus vero Ambrosius episcopus majoris humilitatis vir factus, donatam sibi a Domino gratiam reservabat, crescebatque quotidie fide et amore coram Deo et hominibus.

17. Per idem tempus erat quidam vir de hæresi Arianorum, acerrimus nimium disputator, et durus atque inconvertibilis ad fidem catholicam. Is constitutus in ecclesia, tractante episcopo, vidit (ut ipse postmodum loquebatur) angelum ad aures episcopi tractantis loquentem; ut verba angeli populo episcopus renuntiare videretur. Quo viso conversus fidem quam expugnabat, cœpit ipse defendere.

18. Fuerunt etiam duo cubicularii tunc temporis Gratiani imperatoris de hæresi Arianorum, qui tractanti episcopo (13) quæstionem proponerent, ad quam audiendam altero die ad basilicam Portianam se adfuturos promiserant; erat enim quæstio de incarnatione Domini. Sed alio die miserandi homines superbiam tumore completi, nec memores promissorum, contemnentes Deum in sacerdote ipsius, nec plebis expectantis considerantes injuriam, immemores etiam dictorum Dominicorum, quoniam *qui scandalizaverit unum ex minimis istis, oportet ut mola asinaria collo ejus alligetur, et demergatur in profundum maris* (Matth. XVIII, 6), ascendentes in rhedam, quasi gratia gestandi, civitatem egressi sunt, expectante sacerdote et plebe in ecclesia constituta. Sed hujus contumaciæ quis finis fuerit, horresco referens; subito enim præcipitati de rheda, animas emiserunt, atque corpora illorum sepulturæ sunt tradita. Sanctus vero Ambrosius cum ignoraret quid factum esset, nec diutius posset plebem tenere, ascendens pro tribunali, de eadem quæstione quæ fuerat proposita, sermonem adorsus est, dicens: *Debitum, fratres, cupio solvendum, sed hesternos meos non invenio creditores*, et reliqua quæ scripta sunt in libro qui de *Incarnatione Domini* intitulatur (tom. II, pag. 703).

19. Occiso itaque Gratiano imperatore, recipiendi corporis ejus causa secundam ad Maximum suscepit legationem. Apud quem quam constanter egerit, qui voluerit cognoscere, ipsius legationis epistolam ad Valentinianum juniorem datam cum legerit (epist. 24), approbabit; nobis enim alienum a promissione visum est illam inserere, ne adjunctæ epistolæ prolixitas fastidium legenti afferret.

(12) Omnes edit. cum codice uno vel altero, *ita optare se torqueri eos*: cæteri mss. summo consensu repudiant, *optare se*.

(13) Ita mss. edit. e contrario, *qui tractandam*

A Ipsum vero Maximum a communionis consortio segregavit, admonens ut effusi sanguinis domini sui, et quod est gravius, innocentis, ageret pœnitentiam, si sibi apud Deum vellet esse consultum. Sed ille cum pœnitentiam declinat superbo spiritu, non solum futuram, sed etiam præsentem salutem amisit, regnumque quod male arripuerat, femineo quodam modo, timore deposuit, ut procuratorem se reipublicæ, non imperatorem fuisse (14) confiteretur.

20. Mortua vero Justina, quidam haruspex Innocentius nomine, non tamen opere, (15) cum in causa maleficiorum a iudice torqueretur aliud quam interrogabatur fateri cœpit: clamabat enim ab angelo majora tormenta sibi adhiberi eo qui custodiret Ambrosium; quoniam temporibus Justinæ ad excitanda odia populorum in episcopum cacumen tecti ecclesiæ conscendens, medio noctis sacrificaverit. Sed quanto instantius et sollicitius opera maligna exercebat, tanto magis amor populi circa fidem catholicam et Domini sacerdotem convalescebat. Misisse se etiam et dæmones, qui illum internecarent, fatebatur: sed dæmones renuntiasse se non solum ad ipsum appropinquare minime posse, verum etiam nec ad fores domus in qua manebat episcopus; quia ignis insuperabilis omne illud ædificium communiret, ut etiam longe positi urerentur: atque ita cessasse artes suas, quibus adversus Domini sacerdotem se aliquid posse arbitrabatur. Alius etiam gladium ferens ad cubiculum usque pervenit, ut interficeret sacerdotem: sed cum elevasset manum, districto gladio, dextera, exserta in æra obrigente remansit. Tunc se missum a Justina postquam confessus est, brachium quod inique cum extenderetur, obriguerat, sanatum est confessione.

21. Per idem tempus cum vir illustris Probus puerum suum notarium, qui spiritu immundo graviter vexabatur, direxisset ad episcopum, egressum ex urbe dimisit diabolus, timens ad virum sanctum perducere. Atque ita puer quandiu Mediolani apud episcopum fuit, nulla in illo diaboli dominatio apparuit: sed ubi egressus Mediolano est, et prope urbem pervenit, idem spiritus qui illum antea habuerat, vexare eum cœpit. Qui cum interrogaretur ab exorcistis cur, quandiu Mediolani fuisset, non in illo apparuisset: confessus est diabolus timuisse se Ambrosium, et ideo recessisse ad tempus, atque expectasse in illo loco ubi ab illo recesserat, donec reverteretur: quo revertente, vas quod deseruerat, repetisset.

22. Exstincto Maximo, posito Theodosio imperatore Mediolani, Ambrosio vero episcopo constituto Aquileiæ, in partibus Orientis in quodam castello a Christianis viris synagoga Judæorum et lucus Valentinianorum incendio concremata sunt, episcopo, etc.

(14) Omnes edit., *se reipublicæ nomine præfuisse*; omnes mss. ut in contextu.

(15) Mss. nonnulli, *sed opere crudelissimus*.

propterea quod Judæi vel Valentiniani insultarent monachis Christianis; Valentinianorum enim hæresis triginta deos colit. Sed de hujusmodi facto comes Orientis ad imperatorem relationem direxit: qua accepta, imperator præceperat ut synagoga ab episcopo loci reædificaretur, in monachos vero vindicaretur. Sed hujus præcepti tenor cum ad aures pervenisset venerabilis viri Ambrosii episcopi, direxit ad imperatorem epistolam (epist. 40), quia ipse in tempore excurrere non poterat, qua illum convenit, ut id quod ab eodem statutum fuerat, revocaretur, servarique sibi debere ab eo audientiam, quia si dignus non esset qui ab illo audiretur, dignus etiam non esset qui pro illo a Domino audiretur, vel cui suas preces, aut cui sua vota committeret: paratum etiam se esse pro tali negotio mortem subire, ne dissimulatione sui prævaricatorum faceret imperatorem, qui tam injusta contra Ecclesiam præcepisset.

23. Postea vero quam Mediolanum reversus est, posito imperatore in ecclesia, de eadem causa tractavit in populo. In quo tractatu introduxit Domini personam loquentis imperatori: Ego te ex ultimo imperatorem feci, ego tibi exercitum inimici tui tradidi, ego tibi copias quas ille adversum te exercitui suo præparaverat, dedi; ego inimicum tuum in potestatem tuam redegi, ego de semine tuo supra solium regni constitui, ego te triumphare sine labore feci: et tu de me inimicis meis donas triumphos! Cui descendenti de exhedra imperator ait: Contra nos proposuisti hodie, episcope. At ille respondit non se contra ipsum, sed pro ipso fuisse locutum. Tunc imperator: Re vera, inquit, dure præceperam contra episcopum de synagoga reparanda: in monachos vero vindicandum esse (16). Ita et a comitibus qui in tempore aderant dicebatur. Quibus episcopus: Ego quidem cum imperatore nunc ago, vobiscum vero mihi aliter agendum est. Atque ita obtinuit ut illa quæ statuta fuerant, revocarentur: nec prius ad altare accedere voluit, nisi fide sua imperator illum agere debere voluit, nisi fide sua imperator illum agere debere testaretur. Cui episcopus: *Ergo ago fide tua.* Respondit imperator: *Age fide mea.* Qua sponsione iterata, jam securus peregit sacerdos divina mysteria. Hæc autem scripta sunt in epistola quam ad germanam suam fecit (epist. 41): in qua tractatum

insevit, quem eodem die habuit de baculo nucco, qui a propheta Jeremia visus esse describitur.

24. Per idem tempus, causa Thessalonicensis civitatis non minima successit tribulatio sacerdoti, cum civitatem pene deletam comperisset; promiserat enim illi imperator se veniam daturum civibus supradictæ civitatis: sed agentibus comitibus occulte cum imperatore, ignorante sacerdote, usque in horam tertiam gladio civitas (17) est donata, atque plurimi interempti innocentes. Quod

(16) Ita mss.; edit. vero, *vindicandum esse a comitibus.* Minus concinne.

(17) Mss. aliquot, *in horam tertiam eis civitas.* etc.

factum ubi cognovit sacerdos, copiam imperatori ingrediendi ecclesiam denegavit: nec prius dignum judicavit cœtu Ecclesiæ, vel sacramentorum communionem, quam publicam ageret pœnitentiam. Cui imperator contra asserebat David adulterium simul et homicidium perpetrasse. Sed responsum illico est: *Qui secutus es errantem, sequere corrigentem.* Quod ubi audivit clementissimus imperator, ita suscepit animo, ut publicam pœnitentiam non abhorreret: cujus correctionis profectus secundam illi paravit victoriam.

25. Per idem tempus duo potentissimi et sapientissimi viri Persarum ad famam sacerdotis venere Mediolanum, deferentes secum plurimas quæstiones, ut ex his probarent sapientiam viri: cum quo ab hora diei prima usque in horam tertiam noctis per interpretem disputaverunt, admirantesque discesserunt ab eo. Et ut se probarent non ob aliam causam venisse, nisi ut certo certius nossent virum, quem fama compererant; alia die valefacientes imperatori, profecti sunt ad urbem Romam, illic volentes cognoscere potentiam illustris viri Probi, qua cognita, ad propria remearunt.

26. Sed egresso Theodosio de Italia et Constantinopoli constituto, Valentiniano Augusto intra Gallias posito, directa legatio (18) est sub nomine senatus a Symmacho tunc præfecto urbis de repetenda ara Victoriæ et sumptibus cæremoniarum. Sed ubi comperit sacerdos, misso libello ad imperatorem (epist. 17 et 18), postulavit ut ad se relationis exemplaria dirigerentur, quibus ipse pro partibus suis responsurus esset. Qua relatione accepta, præclarissimum libellum conscripsit, ut contra nihil unquam auderet Symmachus vir eloquentissimus respondere: sed postquam augustæ memoriæ Valentinianus in Viennensi civitate (quæ est Galliarum civitas) vitam finivit; Eugenius suscepit imperium, qui ubi imperare cœpit, non multo post, petentibus Flaviano tunc præfecto et Arbogaste comite, aram Victoriæ et sumptus cæremoniarum, quod Valentinianus augustæ memoriæ adhuc in junioribus annis constitutus, petentibus denegaverat, oblitus fidei suæ concessit.

27. Hoc ubi cognovit sacerdos, derelicta civitate Mediolanensi, ad quam ille festinato veniebat, ad Bononiensem civitatem emigravit, atque inde Faventiam usque perrexit. Ubi cum aliquantis degeret diebus, invitatus a Florentinis, ad Tusciam usque descendit, declinans magis sacrilegi viri aspectum, non formidans imperantis injuriam; nam et epistolam ad eundem dedit (epist. 57), in qua convenit conscientiam illius, de qua pauca de multis ponenda duxi. *Etsi imperatoris potestas magna sit, tamen considera, imperator, quantus sit Deus. Corda hominum videt, conscientiam interiorum interrogat, novit omnia antequam fiant, novit interna*

(18) Omnes edit., *directa relatio est.* Omnes mss. *directa legatio est;* quæ relationem scilicet offerret Cæsari.

pectoris tui. Ipsi falli vos non patimini, et Deum vultis celare? Non cecidit in animum tuum quidquam? Si illi agebant tam perseveranter, nonne tuum fuit, imperator, pro Dei summi et veri et viri veneratione perseverantius obsistere, et negare quod erat in injuriam sacræ legis (Num. 7). Et iterum: Quoniam igitur meis vocibus et apud Deum et apud omnes homines teneor: illud mihi non licere intellexi, aliud non oportere, nisi ut consulerem mihi, quia non potui tibi.

28. In supradicta itaque civitate Florentinorum, cum in domo clarissimi quondam viri Decentis, et quod est amplius, Christiani, maneret, filius ipsius, Pansophius nomine, admodum parvulus, cum spiritu immundo laboraret, frequenti oratione et impositione manus sacerdotis ipsius est sanatus: sed post aliquantos dies subita infirmitate correptus infantulus exhalavit spiritum. Cujus mater valde religiosa, et plena fide ac timore Dei, ablato illo de superiore parte domus, ad inferiora descendit, ac in lecto sacerdotis, ipso absente, composuit. Quem cum revertens sacerdos in lectulo invenisset, erat enim illo in tempore extra domum positus, miseratus matrem et fidem ipsius contemplatus, Eliseo similis, supra corpus infantis se ipse composuit, atque orando meruit ut vivum redderet matri, quem mortuum invenerat; ad quem etiam infantulum libellum conscripsit, ut quod per ætatis infantiam scire non poterat, legendo cognosceret. Verumtamen factum scriptis suis non commemoravit: sed quo affectu declinaverit commemorare, non est nostrum judicare.

29. In eadem etiam civitate basilicam constituit, in qua deposuit reliquias martyrum Vitalis et Agricolæ, quorum corpora in Bononiensi civitate levaverat (*Exhort. Virg.* pag. 277); posita enim erant corpora martyrum inter corpora Judæorum: nec erat cognitum populo Christiano, nisi se sancti martyres sacerdoti ipsius Ecclesiæ revelassent (19). Quæ cum deponerentur sub altari, quod est in eadem basilica constitutum, magna illic totius plebis sanctæ lætitia atque exultatio fuit, pœna dæmonum confitentium martyrum merita.

30. Per idem tempus Arbogastes comes adversum gentem suam, hoc est Francorum, bellum paravit, atque pugnando non parvam multitudinem manu fudit, cum residuis vero pacem firmavit. Sed cum in convivio a regibus gentis suæ interrogaretur utrum sciret Ambrosium; et respondisset nosse se virum, et diligi ab eo, atque frequenter cum illo convivari solitum, audivit: Ideo vincis, comes, quia ab illo viro diligeris, qui dicit soli: Sta, et stat. Quod ego ideo posui, ut cujus famæ fuerit vir sanctus etiam apud barbaras gentes, legentes agno-

scant. Nam et nos, referente juvene quodam Arbogastis admodum religioso, cognovimus, qui tunc interfuit; erat enim, in tempore quo hæc loquebantur (20), vini minister.

31. Profectus itaque sacerdos de Tusciæ partibus, Mediolanum revertitur, jam inde egresso Eugenio contra Theodosium; ibi Christiani imperatoris præstolabantur adventum, securus de Dei potentia quod non traderet credentem in se hominibus injustis, nec relinqueret virgam peccatorum super sortem justorum, ne extenderent justi ad iniquitates manus suas (*Psal.* cxxiv, 3). Promiserat enim Arbogastes tunc comes, et Flavianus præfectus Mediolano egredientes, cum victores reversi essent, stabulum se esse facturos in basilica ecclesiæ Mediolanensis atque clericos sub armis probaturos: sed miserandi homines cum dæmonibus suis male creduli sunt, et aperiunt os suum in blasphemiam apud Deum (21), spem sibi victoriæ ademerunt. Causa autem commotionis hæc fuit, quia munera imperatoris qui se sacrilegio miscuerat, ab Ecclesia respuebatur, nec orandi illi cum Ecclesia societas tribuebatur. Sed Dominus qui Ecclesiam suam tueri consuevit, de cœlo jaculatus est iudicium, atque omnem victoriam ad religiosum imperatorem transtulit Theodosium. Exstincto itaque Eugenio satellitibusque ejus, cum scripta acciperet imperatoris, non illi alia cura major fuit quam ut pro iis interveniret, quos reatus invenerat. Obsecratus est primo scriptis imperatorem misso diacono (*epist.* 61 et 62): postea vero quam directus est Joannes tunc tribunus et notarius, qui nunc præfectus est, ad tuitionem eorum qui ad ecclesiam confugerant, etiam ipse Aquileiam perrexit precaturus pro eis, quibus facile venia impetrata est; quia ipse Christianus imperator provolutus pedibus sacerdotis testabatur meritis et orationibus ejus se esse servatum.

32. Revertens itaque de urbe Aquileiensi, uno die præcessit imperatorem: nec diu clementissimæ memoriæ Theodosius imperator susceptis filiis in Ecclesia et traditis sacerdoti, in hac luce fuit: post cujus obitum fere triennium supervixit. Quo in tempore sancti Nazarii martyris corpus, quod erat in horto positum extra civitatem, levatum ad basilicam apostolorum quæ est in Romana (22), transtulit. Vidimus autem in sepulcro, quo jacebat corpus martyris (qui quando sit passus, usque in hodiernum scire non possumus) sanguinem martyris ita recentem, quasi eodem die fuisset effusus. Caput etiam ipsius, quod ab impiis fuerat abseisum, ita integrum atque incorruptum cum capillis capitis atque barba, ut nobis videretur eodem tempore quo levabatur, lotum atque compositum

(19) Eadem edit. cum cod. uno Germ., sacerdoti ipsi revelassent; cæteri mss. ut in contextu.

(20) Ita mss. uno excepto; edit. autem cum eodem, quo hæc loquebatur.

(21) Omnes edit., contra Deum; omnes mss.,

apud Deum.

(22) Omnes edit., quæ est Romana; mss. e contrario, quæ est in Romana, regione scilicet; id est, prope portam Romanam urbis Mediolani.

in sepulcro. Et quid mirum, quandoquidem Dominus in Evangelio ante promisit, quod capillus de capite eorum non peribit (*Luc. xxi, 18*)? Etiam odore tanto repleti sumus, ut omnium aromatum vinceret suavitatem.

33. Quo levato corpore martyris, et in lectica composito, statim ad sanctum Celsum martyrem, qui in eodem horto positus est, cum sancto sacerdote ad orationem perreximus. Nunquam tamen illum antea orasse in eodem loco compertum habemus: sed hoc erat signum revelati corporis martyris, si sanctus Sacerdos ad locum, ad quem nunquam antea fuerat, oratum isset. Cognovimus tamen a custodibus loci ipsius, quod a parentibus suis illis traditum sit, non discedere de loco illo per omnem generationem et progeniem suorum; eo quod thesauri magni in eodem loco positi essent. Et vere magni thesauri, quos non ærugo, neque tinea exterminat, neque fures effodiunt et furantur (*Matth. vi, 19*); quia custos eorum Christus est, et locus eorum aula cœlestis, quibus *Vivere Christus fuit, et mori lucrum* (*Philipp. i, 21*). Translato itaque corpore Martyris ad basilicam Apostolorum ubi pridem sanctorum apostolorum (23) reliquiae summa omnium devotione depositae fuerant, cum tractaret episcopus, quidem de populo repletus spiritu immundo, clamare cœpit se torqueri ab Ambrosio. At ille conversus ad eum ait: Obmutesce, diabole; quia non te torquet Ambrosius, sed fides sanctorum et invidia tua; quoniam illuc vides ascendere homines, unde tu dejectus es; nam Ambrosius nescit inflari. Quo dicto, ille qui clamabat, obmutuit, prostratusque in terram est, nec amplius vocem qua obstrepere posset, emisit.

34. Per idem tempus cum consulatus sui tempore imperator Honorius in urbe Mediolanensium, Libycarum ferarum exhiberet munus, illuc populo concurrente, data copia est missis militibus (24) tunc ab Stilicone comite hortatu Eusebii præfecti, ut Cresconius quidam de Ecclesia raperetur; quem confugientem ad altare Domini sanctus Episcopus cum clericis, qui in tempore aderent, defendendum circumdedit. Sed multitudo militum, quæ duces suos habebat (25) de perfidia Arianorum, prævaluit adversum paucos; atque, ablato Cresconio, exultantes ad amphitheatrum reverterunt, Ecclesiæ luctum non modicum relinquentes; nam sacerdos prostratus ante altare Domini factum diu flevit. Sed in tempore cum revertissent, et renuntiassent iis, a quibus fuerant destinati milites, dimissi leopardi saltu celeri ad eundem locum, in quo sedebant qui de Ecclesia triumphabant, ascendentes graviter laniatos reliquerunt. Quod ubi vidit tunc

(23) Mss. aliquot, *ubi pridie sanctorem apostolorum*.

(24) Ita edit. Gill. ac plures mss. alii nonnulli, *data copia est injustis militibus*; Rom. edit., *data copia est militibus*.

(25) Mss. aliquot, *quæ duos duces habebat*.

(26) Quidam mss., *Theodoro tunc notario*; unus,

A Stilico comes, pœnitentia motus est, ita ut per multos dies satisfaceret Sacerdoti, et illæsum quidem illum qui ablatum fuerat, dimisit: sed quia gravissimorum criminum erat reus. et aliter emendari non poterat, ad exilium destinavit, non multo post indulgentia prosequente.

35. Per idem tempus cum ad palatium pergeret, cumque pro loco officii nostri sequeremur, Theodulo tunc notario (26), qui postea summa cum gratia Mutinensem rexit ecclesiam, cum casu quidam pede esset lapsus, atque prostratus jaceret in terra, ridenti factum conversus Sacerdos ait: Et tu qui stas, vide ne cadas (*I Cor. x, 12*). Quo dicto, statim is qui alienum lapsum riserat, suum doluit.

36. Per idem tempus Frigilil quædam regina Marcomannorum, cum a quodam Christiano viro, qui ad illam forte de Italiæ partibus advenerat, referente sibi audiret famam viri, Christo credidit, cujus illum servulum recognoverat, missisque Mediolanum muneribus ad Ecclesiam per legatos postulavit, ut scriptis ipsius qualiter credere deberet, informaretur. Ad quam ille epistolam fecit præclaram in modum catechismi, in qua etiam admouuit ut suaderet viro Romanis pacem servare: qua accepta epistola, mulier suasit viro, ut cum populo suo se Romanis traderet. Quæ cum venisset Mediolanum, plurimum doluit quod sanctum Sacerdotem, ad quem festinarat, minime reperisset; jam enim de hac luce migraverat.

37. Temporibus vero Gratiani, ut retro redeam, cum ad prætorium Macedonii tunc magistri officiorum pro quodam intercedendum perrexisset, atque ex præcepto supradicti viri fores invenisset clausas, nec copiam ingrediendi adeptus esset, ait: Et tu quidem venies ad ecclesiam nec clausis januis invenies qua ingrediaris (27) Quod factum est; mortuo enim Gratiano, confugiens Macedonius ad ecclesiam, patentibus januis aditum reperire non poterat.

38. Vir autem ipse venerabilis Episcopus multæ abstinentiæ et vigiliarum mularum et laborum, quotidiano jejuniis macerans corpus, cui prandendi nunquam consuetudo fuit, nisi die Sabati, et Dominico, vel cum natalitia celeberrimorum martyrum essent. Orandi etiam assiduitas magna die ac nocte: nec operam declinabat scribendi propria manu libros, nisi cum aliqua infirmitate corpus ejus attineretur (28). Erat etiam in illo sollicitudo omnium Ecclesiarum, interveniendi etiam magna assiduitas et constantia. In rebus etiam divinis implendis fortissimus, in tantum ut quod solitus erat circa baptizandos solus implere, quinque postea

Theodorus tunc notarius, non bene.

(27) Omnes edit. cum uno cod. Colb., *quam nec tu ingrediare, januis licet non clausis*; cod. unus Germ., *apertisque januis, non invenies qua ingrediaris*; cæteri mss. ut in contextu.

(28) Ita mss. septem; Germ. vero unus, ac edit. *corpus ejus attenuaretur*.

episcopi tempore quo decessit, vix implerent. Sollicitus etiam nimium pro pauperibus et captivis; nam in tempore quo episcopus ordinatus est, aurum omne atque argentum quod habere poterat, Ecclesiae vel pauperibus contulit. Prædia etiam quæ habebat, reservato usufructuario germanæ suæ, donavit Ecclesiae, nihil sibi quod hic suum diceret, derelinquens; ut nullus atque expeditus miles Christum Dominum sequeretur: *Qui cum dives esset, propter nos pauper factus est, ut nos ejus inopia ditaremur (II Cor. VII, 9).*

39. Erat etiam gaudens cum gaudentibus, et flens cum flentibus (*Rom. XII, 15*); siquidem quotiescumque illi aliquis ob percipiendam pœnitentiam lapsus suos confessus eeset, ita fiebat, ut et illum flere compelleret; videbatur enim sibi cum jacente jacere. Causas autem criminum quæ illi confitebatur, nulli nisi Domino soli, apud quem intercedebat, loquebatur; bonum relinquens exemplum posteris sacerdotibus, ut intercessores apud Deum magis sint, quam accusatores apud homines. Nam et secundum Apostolum (*II Cor. II, 8*), circa hujusmodi hominem confirmanda charitas est; quia ipse sui accusator est, nec exspectat accusatorem, sed prævenit; ut confitendo suum allevet (29) ipse delictum; ne habeat quod adversarius criminetur. Ideoque Scriptura dicit: *Justus in principio sermonis accusator est sui (Prov. XVIII, 17)*. Vocem enim eripit adversario, et quasi dentes quosdam paratos ad prædam criminationis infestæ peccatorum suorum confessione confringit dans honorem Deo, cui nuda sunt omnia (*Hebr. IV, 13*), et qui vult vitam magis peccatoris quam mortem (*Ezech. XVIII, 32*). Nam et ipsi pœnitenti non sufficit sola confessio, nisi subsequatur emendatio facti; ut pœnitens non faciat pœnitenda, humiliet etiam animam suam sicut David sanctus, qui postquam audivit a propheta: *Dimissum est peccatum tuum (II Reg. XII, 14)*, humilior factus in emendatione peccati, ita ut cinerem sicut panem manducaret et potum suum cum fletu misceret (*Psal. CI, 10*).

40. Flebat etiam amarissime quotiescumque forte nuntiatum illi fuerat de cujuscunque sancti obitu sacerdotis, in tantum ut nos illum consolari niteremur (30), ignorantibus piæ affectum viri, nec qua ratione ita fleret intelligentes. Quibus ille hujusmodi responsum reddebat: Non se flere, quia recesserat, qui fuerat mortuus nuntiat: sed quia præcesserat, vel quia difficile esset invenire virum, qui summo sacerdotio dignus haberetur, Ipse autem de sua morte ante prædixit quod usque ad Pascha nobiscum futurus esset: quod quidem meruit Dominum obsecrando, quo maturius hinc liberaretur.

41. Ingemiscebatur enim vehementer cum videret

(29) Mss quatuor, *ut absolvat*; unns, *ut abluat* alius, *ut alliget*; duo reliqui et edit., *ut allevet*.

A radicem omnium malorum avaritiam pullulare, quæ neque copia neque inopia minui potest, magis magisque increscere in hominibus, et maxime in iis qui in potestatibus erant constituti; ita ut interveniendi illi apud illos gravissimus labor esset, quia omnia pretio distrahebantur. Quæ res primo omne malum invexit Italiae, et exinde omnia verguntur in pejus. Et quid dicam, si in hujusmodi personis ita rabiem suam exercet, qui solent aut filiorum aut propinquorum causas prætere: *Ad excusandas excusationes in peccatis (Psal. CXL, 4)*; quandoquidem plerosque ceperit etiam cœlibes sacerdotes vel levitas, quibus portio Deus est, ut etiam ipsi illam appetant (*Deus XVIII, 2*)? Et vae nobis miseris! quia nec fine mundi provocamur, ut tam gravi jugo servitutis liberari velimus, quod demergit ad profundum inferni; ut faciamus nobis *amicos de iniquo mammona, qui nos recipiant in æterna tabernacula (Luc. XVI, 9)*. Attameum beatus ille qui quandoque conversus, diruptis vinculis, atque projecto jugo hujusmodi dominationis, *tenebit, et allidet parvulos ejus ad petram (Psal. CXXXVI, 9)*, hoc est, omnes intentiones ejus allidet ad Christum, qui secundum apostolum petra est, quæ omne ad se allisos interimit, ipsa inviolabilis manens, nec reum faciens eum, qui ad se alliserit nequissimi uteri deteriores partus, sed innocentem; ita ut securus possit dicere: *Portio mea Dominus (Psal. CXVIII, 57)*. Quia cui nihil in sæculo est, illi vere portio est Christus: Et qui contempserit parva, multa percipiet insuper et vitam æternam possidebit (*Matth. XIX, 29*).

42. Ante paucos vero dies quæ lectulo detinebatur, cum quadragesimum tertium psalmum dictaret, me et excipiente et vidente, subito in modum scuti brevis ignis caput ejus cooperuit, atque paulatim per os ipsius tanquam in domum habitator ingressus est: post quod facta est facies ejus velut nix, et postea reversus est vultus ejus ad speciem suam. Quod cum fieret, stupore percussus obrigui, nec potui scribere quæ ab illo dicebantur, nisi posteaquam visio ipsa transivit: dicebat enim in eo tempore testimonium Scripturæ divinæ, quod ego optime retinebam. Nam scribendi vel dictandi ipso die finem fecit: siquidem ipsum psalmum explere non potuit. Ego vero id quod visum a me fuerat, honorabile viro Casto diacono, sub cujus cura degebam, statim retuli: at ille repletus gratia Dei, Spiritus sancti adventum me in illo vidisse edocuit lectione Actuum apostolorum.

43. Superioribus autem diebus cum, Stiliconis tunc comitis servus, qui dæmonio laboraverat, in Ambrosiana basilica jam sanus maneret, commendatus a domino suo; ferebatur enim quod libenter ab eodem haberetur: faceretque falsas epistolas

(30) Omnes edit., *consolari niteremur*; omnes mss. *consolari videremur*.

tribunatus (31), in tantum ut tenerentur homines, A qui ad ministrandum pergebant : sed ubi ad personam servi sui pervenit comes Stilico, noluit in eum vindicare. Homines etiam qui decepti fuerant, interventu Sacerdotis dimisit, de ipso vero servo Sacerdoti questus est. Quem virsanctus cum de basilica Ambrosiana egrederetur, requirifecit, atque ad se perducit. Quem cum interrogasset, et deprehendisset auctorem tanti flagitii, ait: Oportet illum tradi Satanæ in interitum carnis ne talia aliquis in posterum audeat admittere (*I Cor. v, 5*). Quem eodem momento cum adhuc sermo esset in ore Sacerdotis, spiritus immundus arreptum discerpere cœpit : quo viso, non minimo timore repleti sumus et admiratione. Multos etiam diebus illis, impone- B nte illo manus, et imperante ab spiritibus immundis vidimus esse purgatos.

44. Per idem tempus Nicentius quidam ex tribuno et notario (32), qui ita pedum dolere tenebatur, ut raro in publico videretur; cum ad altare accessisset, ut sacramenta perciperet, calcatusque casu a Sacerdote exclamasset, audivit : Vade, et amodo salvus eris. Nec se amplius doluisse pedes, tempore quo sanctus Sacerdos de hac luce migravit, lacrymis, testabatur.

45. Sed post dies hos, ordinato sacerdote Ecclesiæ Ticinensi, incidit in infirmitatem, quam cum plurimis diebus detineretur in lectulo, comes Stilico dixisse fertur quod, tanto viro recedente de corpore, interitus immineret Italiæ. Unde convocatis ad se nobilibus viris illius civitatis, quos diligenter a C sancto Sacerdote cognoverat, partim interminatus est illis, partim blando sermone persuasit, ut pergerent ad sanctum Sacerdotem, suaderentque illi, ut sibi vivendi peteret a Domino com meatum. Quod ille ubi ab illis audivit, respondit : Non ita inter vos vixi, ut pudeat me vivere : nec timeo mori; quia Dominum bonum habemus.

46. Per idem tempus cum in extrema parte porticus in qua jacebat in uno positi Castus, Polemius, Venerius et Felix tunc diaconi secum tractarent voce ita pressa, ut vix se invicem audirent, quis post obitum illius episcopus ordinandus esset, atque cum de nomine sancti loquerentur Simpliciani, tanquam interesset tractatui, cum longe positus D ab ipsis jaceret, approbans exclamavit tertio : Senex, sed bonus. Erat enim Simplicianus ævi maturus. Qua voce audita, expavescentes fugerunt; defuncto tamen eo, non alius illi successit in sacerdotium nisi is quem ille bonum senem trina voce signaverat. Cui Simpliciano Venerius, quem supra memoravimus, successor fuit : Felix vero

(31) Ita mss. Edit. vero, *facere epistolas tribunatus compertum est.*

(32) Eras. et Gill. cum parte mss. ita hoc nomen scribunt; edit. autem Rom. cum aliis mss., *Nicentius quidam.* Continuo vero post pro *ex tribuno et notario*, habet cod. Becc. *ex tribuno et notarius.* Unus Germ., *ex tribuno notarius.*

(33) Omnes edit., *Quod ubi accepit, emisit spiri-*

tum; omnes mss. ut nos in textu.

47. In eodem tamen loco in quo jacebat sicut referente sancto Bassiano episcopo Landensis Ecclesiæ, qui ab eodem audierat, didicimus) cum oraret una cum supradicto sacerdote, viderat Dominum Jesum advenisse ad se, et arridentem sibi: nec multos post dies nobis ablatus est. Sed eodem tempore quo migravit ad Doninum, ab hora circiter undecima diei usque ad illam horam, in qua emisit spiritum, expansis manibus in modum crucis oravit : nos vero labia illius moveri videbamus, vocem autem non audiebamus. Honoratus etiam sacerdos Ecclesiæ Vercellis cum in superioribus domus se ad quiescendum composuisset, tertio vocem vocantis se audivit, dicentisque sibi : Surge, festina, quia modo est recessurus. Qui descendens, obtulit sancto Domini corpus : quo accepto ubi glutivit, emisit spiritum (33), bonum viaticum secum ferens; ut in virtute escæ anima refectior, angelorum nunc consortio, quarum vita vixit in terris, et Eliæ societate lætetur; quia ut Elias nunquam regibus vel ullis potestatibus, ita nec iste pro Dei timore loqui veritus est.

48. Atque inde ad Ecclesiam majorem antelucana (34) hora qua defunctus est corpus ipsius portatum est; ibique eadem fuit nocte, qua vigilavimus in Pascha : quem plurimi infantes baptizati cum a fonte venirent, viderunt, ita ut aliqui sedentem in cathedra in tribunali dicerent, alii vero ambulantem suis parentibus digito ostenderent : sed illi videntes videre non poterant, quia mundatos oculos (35) non habebant : plurimi autem stellam supra corpus ejus se vidisse narrabant. Sed lucescente die Dominico, cum corpus ipsius, peractis sacramentis divinis, de Ecclesiæ levaretur, portandum ad basilicam Ambrosianam, in qua positus est, ita ibi dæmonum turba clamabat se ab illo torqueri, ut ejulatus eorum ferri non possent. Quæ gratia Sacerdotis non solum in illo loco, verum etiam in plurimis provinciis usque in hodiernum manet : jactabant etiam turbæ virorum ac mulierum oraria, vel semicinctia sua, ut corpus Sancti aliquatenus ab ipsis contingeretur. Erat enim exsequiarum turba innumerabilis totius dignitatis, totiusque sexus omniumque pene ætatum non solum christianorum, sed etiam Judæorum et paganorum : majore tamen gratia ordo præcedebat eorum, qui fuerant baptizati.

49. Eadem vero qua obiit die (sicut textus epi-

tum; omnes mss. ut nos in textu.

(34) Omnes edit., *ante lucana hora corpus ipsius* : plures mss., *ante lucanum horam* : omnes vero restituunt, *qua defunctus est.*

(35) Mss. aliquot. *alii vero ascendentem... ostenderent sed nulli præter noviter baptizatos videre poterant; quia tam mundos oculos, etc.*

stolæ loquitur, quæ a successore ejus venerabili viro Simpliciano suscepta est de partibus Orientis ad ipsum tanquam adhuc nobiscum viventem directa, quæ nunc usque Mediolani habetur in monasterio) quibusdam sanctis viris apparuit (36), orans cum illis, et imponens illis manus; habet enim diem epistola quæ directa est, qua lecta, invenimus illum diem esse, quo ille defunctus est.

50. Intra Tusciam etiam in civitate Florentina, ubi nunc vir sanctus Zenobius episcopus est, quia promiserat petentibus illis eos se sæpius visitaturum (37), frequenter ad altare quod est in basilica Ambrosiana, quæ ibidem ab ipso constituta est, visum orare, ipso sancto viro sacerdote Zenobio referente, didicimus. In eadem etiam domo in qua declinans Eugenium mansit, tempore quo Radagaisus supradictam civitatem obsidebat, cum jam de se penitus desperassent viri civitatis ipsius, per visum cuidam apparuit, et promisit alio die salutem illis adfuturam. Quo referente, civium animi sunt erecti: nam altero die, adveniente Stilicone tunc comite cum exercitu, facta est de hostibus victoria. Hæc Pansophia religiosa femina, matre pueri Pansophii referente, cognovimus.

51. Mascezelus etiam desperanti de salute sua, vel exercitus quem ductabat contra Gildonem, baculum tenens manu in visu noctis apparuit, atque cum provolveretur ad pedes sancti viri Mascezelus, percutiens terram senex baculo quo regebatur, tertio (hac enim illi specie apparuerat) ait: Hic, hic, hic, signans locum: deditque intellectum viro quem visitatione dignum fuerat arbitratus, ut agnosceret se in ipso loco in quo sanctum Domini viderat Sacerdotem, die tertia victoriam adepturum: atque ita securus bellum inchoavit et consummavit. Nos tamen ea Mediolani (38) posit ipso Mascezele referente, cognovimus; nam et in hac provincia, in qua nunc positi hæc scribimus, plurimis hoc ipsum retulit sacerdotibus, quibus etiam referentibus, securius hæc nobis cognita huic libro adjugete arbitrati sumus.

52. Sisinnii etiam et Alexandri martyrum, qui nostris temporibus, hoc est, post obitum sancti Ambrosii in Anauniæ partibus, persequentibus gentilibus viris martyrii (39) coronam adepti sunt, cum reliquias Mediolani summa cum devotione suscipere, adveniente quodam cæco et referente cognovimus, qui eodem die tacto loculo, in quo sanctorum reliquiæ portabantur, lumen recepit, quod per vicum noctis vidisset navem appropinquantem littori, in qua erat multitudo albatorum virosorum: quibus descenditibus ad terram, cum unum

de turba precaretur, ut scire qui essent ii viri, audierit, Ambrosium ejusque consortes. Quo audito nomine, cum deprecaretur ut lumen reciperet, audivit ab eo: Perge Mediolanum, et occurre fratribus meis, qui illo venturi sunt, designans diem et recipies lumen. Erat enim vir, ut ipse asserebat, de littore Dalmatino, nec se ante venisse in civitatem asserebat priusquam recto itinere reliquis sanctorum occurrisset, nondum videns: sed tacto loculo, videre cœpisse.

53. His itaque decursis, non arbitror grave videri, si paululum promissi nostri metas excesserimus, ut Domini dictum quod per eos sanctorum prophetarum locutus est, completum esse doceamus: *Sedentem adversus fratrem suam et detrahentem oculum, persequerbar (Psal. c. 5); et alibi: Noli diligere de'rahere, ne eradicemini (Prov. xx, 13);* ut quicumque forte hujusmodi captus est consuetudine, cum legerit qualiter in iis qui sancto viro detrahente ansi sunt, fuerit vindicatum, ipse etiam in aliis emendetur.

54. Igitur Donatus quidam natione Afer, presbyter tamen Ecclesiæ Eediolanensis, cum in convivio positus, in quo erant nonnulli militares viri religiosi (40) detraheret memoriæ Sacerdotis, adspersantibus illis et deserentibus linguam nequam, subito vulnere percussus gravi, per eonem loco in quo jacebat, alienis manibus sublatus (41), in lectulum positus est, atque inde ad sepulcrum usque perductus. In urbe etiam Carthaginensi, cum apud Fortunatum diaconum fratrem venerabilis viri Aurelii episcopi, ad convivium convenissem una cum Vioentio Colossitano (42) episcopo, Murano etiam episcopo Bolitano, sed et aliis episcopis et diaconibus; tunc Murano episcopo detraheuti sancto viro retuli exitum presbyteri euperius memorati: quod ille de alio dictum, de se oraculum mataro sui exitu comprobavit. Nam de eodem loco in quo jacebat, cum subito vulnere ingenti esset percussus, alienis manibus ad lectum usque portatus et, atque inde ad domum in qua hospitabatur deductus, diem clausit extremum. Is finis virorum illi detrahentium fuit, quem videntes qui tunc aderant, admirati sunt.

55. Unde hortor et obsecro omnem hominem hunc librum legerit, ut imitetur vitam sancti viri, laudet Dei gratiam, et declinet detrahentium linguas; si vult magis consortium habere cum Ambrosio in resurrectione vitæ, quam cum detrahentibus, illis subire supplicium, quod nullus sapiens non declinat.

(36) Ita edit. ac mss. non pauci: cæteri vero, in monasterio cujusdam sancti viri apparuit.

(37) Omnes edit., quia promiserat illos se sæpius visitaturum... visus est orare, sicut ipso, etc. omnes mss. ut in contextu.

(38) Cod. Germ. unus. ea die Mediolani.

(39) Edit., persequentibus gentilibus, martyrii, quædam Paris cum uno ms., veri martyrii: cæteri

mss. nobis suffragantur.

(40) Eadem edit., nonnulli religiosi viri: mss. vero, nonnulli militares. etc.

(41) Ita mss. plures, potioresque: at edit. cum aliis nonnullis, manibus sublevatus.

(42) Mss. aliquot, Vincentio Culositano unus Colitano.

56. Tuam etiam precor beatitudinem, pater Augustine, ut pro me humillimo peccatore Paulino cum omnibus sanctis qui tecum invocant nomen Domini nostri Jesu Christi in veritate, orare digneris (43); ut quia in adipiscenda gratia cum tanto viro non sum dignus habere consortium, adeptus meorum veniam peccatorum, sit mihi præmium fugisse supplicium.

(43) Non defuerunt qui decepti Paulini vocabulo, hunc a Paulino Nolano episcopo minime distinguerent, nec dubitarent hanc vitam Ambrosii in mss. nonnullis ita prænotare : *Incipit Prologus Paulini episcopi* ; quo etiam titulo in limine *Erasmianæ* edit. inscripta fuit. Verum præterquam quod in mss. multo pluribus nomen scriptoris aut Vitæ fronti non præfigitur, aut eidem non episcopi, sed notarii tantum Ambrosiani titulus adjungitur ; extra controversiam est nostrum hunc Paulinum prorsus a Nolano diversum esse. Ex iis enim quæ supra num. 42, de se ipse dicit, eum paucis

diebus ante felicem Ambrosii mortem adhuc inferioris ordinis clericum fuisse intelligimus, cum ante mortem Ambrosianam Paulinus Nolanus factum se episcopum testetur in epist. ad Alypium. Hunc tamen Paulinum postea pervenisse ad gradum presbyterii ex *Isidoro de Viris illust.*, cap. 4, vulgo colligunt. Hæc si maturius Erasmus perpendisset, et qui eum secuti sunt, quidam heterodoxi, censuram tulissent de hoc auctore minus iniquam ; sed illi displicuit miraculorum aliquot inserta narratio, hos vero loci nonnulli erroribus suis plane contrarii quin offenderent, non potuerunt.

